

Zrinka
Buljević

Arheološki muzej u
Splitu

Zrinsko-
Frankopanska 25

21000 Split

zrinka.buljevic@
armus.hr

SALONITANSKA SKULPTURA PRIJAPA

Prijap, plod veze Afrodite i Dioniza, bog je obilja i plodnosti, zaštitnik vrtova, voćnjaka, livada, vinograda, ovaca, koza, pčela... Skulptura salonitanskog Prijapa u potpisanom hitonu pripada anasyrma tipu odnosno tipu sa zadignutom odjećom i obnaženim spolovilom. Salonitanski je kameni Prijap zadigao hiton da bi u skutima nosio obilje voća eksponirajući enormno veliki falus u erekciji. Takav prikaz jasno upućuje na Prijapove spolne i općenito plodne funkcije. Budući je kamena skulptura salonitanskog Prijapa nađena kod amfiteatra pretpostavljamo da je resila neki vrt u zapadnom dijelu grada premda ne isključujemo mogućnost o kulturnoj skulpturi postavljenoj u hramu samog boga; ovo uz napomenu o postojanju Prijapovog hrama s dograđenim proširenjem u istočnom dijelu Salone, o čemu svjedoči natpis Lucija Kornelija Lupiona u jednom trenutku uzidan u gradske bedeme. Kako bilo skulptura i rečeni natpis se datiraju istovremeno, u 2. – 1. pol. 3. st. po Kr. Salonitanski je Prijap rimska imitacija helenističkog anasyrma tipa s voćem u zadignutim skutima, kojem pripadaju i dalmatinski spomenici Prijapa iz enonske mramorne kultne kompozicije s Venerom Anzotikom, ulomak od vapnenca iz Nadina te dvije votivne brončane skulpturice iz Salone i jedna iz Sanskog Mosta. I drugi se dalmatinski nalazi vezani uz Prijapov kult datiraju u razdoblje 1. – 3. st. svjedočeći, držimo, osiguranje blagostanja u vrijeme principata, kako na kopnu tako i na moru.

Ključne riječi: Prijap, Salona, skulptura, vapnenac

U Saloni je, u zapadnom dijelu grada, kod amfiteatra, 1850. godine pronađen ulomak skulpture itifaličkog boga Prijapa s obiljem plodova u zadignutim skutima. Skulptura je od vapnenca, sačuvana u visini od 83 cm, širini od 57,5 cm, debljine 44 cm, s falusom od 28 cm. Čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu pod inv. br. AMS-B-12 (sl. 1–4). Premda odavno poznat i izložen u lapidariju Arheološkog muzeja u Splitu, do uključivanja u izložbu *Figurae Veneris* nije bio valoriziran (Jovanović 2013: kat. br. 27), a do spomena u *Prošlosti dalmatinskog vinarstva* ni populariziran (Bašić 2018: 30).¹ Iza obnaženog su velikog falusa u erekciji, sa svrdlanim stidnim dlakama, u skutima zadignutog potpisanog hitona bez rukava, spojenog okruglim kopčama ili gumbima na ramenima, svrdlani grozdovi grožđa s listovima loze, s lijeve strane je klas, a iznad njega šiška, dok je iznad grožđa okruglasto voće ili povrće režnjate strukture oko središnjeg ispupčenja (sl. 1). Obje su mu ruke odlomljene, ali dijelom su sačuvani vanjski dijelovi ruku s tragovima rukava prikazanih u

¹ Rad posvećujem potentnoj profesorici Marini Milićević Bradač spominjući se njezinih poticajnih predavanja, emisija, pomalo teatralnih nastupa, kojima je uljepšala moje studentske dane znalački zadržavajući moju ljubav prema arheologiji zbog koje sam se i opredijelila za taj studij.

kosim naborima što se sastaju po sredini bočnog dijela nadlaktice (dakle ispod gornje tunike bez rukava nosio je tuniku s dugim rukavima) te unutrašnji ili uz tijelo priljubljeni dijelovi ruku savijenih u laktima kojima je obnaživši falus zadigao hiton pridržavajući veliku količinu raznih plodova; tako mu pod desnom rukom visi trostruko savijena, dinamično nabrana odjeća, a nabori skuta s lijeve strane i položaj odlomka ruke otkrivaju istu radnju (sl. 2-3). Osim ruku dijelom su mu otučeni testisi, a nedostaje mu glava i veći dio obuvenih nogu te dugog hitona. Na polučelovoj je ili manje vjerojatno, kosmatoj glavi (Wolf-Rüdiger 1997a: 1042) vjerojatno imao veo odnosno plašt ili mitru, možda i vrpca preko čela što mu je u nekoj mjeri prekrivala kosu odnosno čelu. Bio je i bradat; tragovi kovrčave, neuredne brade naziru se na sačuvanom dijelu vrata. Na lijevom ramenu je sačuvan ulomak s prikazom grančice, a na desnoj strani prsišta, na krajnjem uzdužnom naboru hitona je ulomak što također izmiče definiciji; zbog fragmentiranosti je teško razaznati je li riječ o ostatcima jače profiliranog nabora hitona (cfr. s bostonskim odnosno ženevskim Prijapom: Wolf-Rüdiger 1997a: Boston: 1034, br. 69; Ženeva: 1035, br. 76; Wolf-Rüdiger 1997b, 685, br. 69, 76), vela, ili nekog valjkastog predmeta, atributa, koji je moguće držeći u ruci naslonio na lijevo rame, primjerice srpa ili roga, koplja ili tirsu, a za što nemamo analognih primjera u kamenoj skulpturi. Sa stražnje je strane grubom obradom dljetom prikazana odjeća u plitkim kosim naborima što se sastaju po sredini leđa, osim horizontalno klesanog pojasa i ramenih okomica, pa pretpostavljamo da je skulptura bila postavljena leđima uz zid (sl. 4).

Prijap je itifalički bog plodnosti, udjeljitelj blagoslova, zaštitnik od zla odnosno štiti biljke, životinje i ljude od lopova, štetočina, lošeg vremena, lošeg uroda, lošeg ulova, bolesti, uroka. Ne pripada drevnim grčkim božanstvima – ne spominje se u ranim grčkim izvorima. Uglavnom se drži da je podrijetlom s azijske obale Helesponta, iz Lampsaka. Premda neki izvori kao Prijapovu majku navode nimfe Hionu, Dionu ili Perkotu, a kao oca Herma, Adonisa ili Zeusa, uglavnom ga se drži sinom Dioniza i Afrodite. Kada se Afrodita spremala roditi u Lampsaku, Hera je, ljubomorna na Afroditinu ljepotu, položila ruku na trudnicu tako da se rodilo nakazno dijete velikog jezika, napuhanog trbuha i ogromnog spolovila koje je zgrožena majka izložila planini gdje su ga odgajali pastiri obožavajući ga kao donositelja plodnosti. Napustivši Helespont udomaćio se od 5. odnosno radije od 4. st. pr. Kr., a osobito tijekom helenizma, prvo u Atici, pa u cijeloj Grčkoj potom diljem rimske države. Bio je istovjetan staroitalskom bogu plodnosti Mutinu Titinu i stoga lako usvojen i udomaćen. Kao bog plodnosti štovan u gradovima i selima zaštitnik je njiva, vrtova, vinograda, pašnjaka, pčela, stada ovaca, koza, pješaka, pomoraca i ribara. Najkasnije od vremena Rimskog Carstva je, kao bog tjelesne ljubavi i požude, zaštitnik žena, osobito prostitutki, a njegova se ozdravljajuća snaga najviše odražava na seksualnu potenciju. Povrh toga on je zaštitnik od svakog zla i oploditelj materijalnog blagostanja, sinonim svega vezanog uz prirodu pa je poiman i kao stvaratelj svijeta, vrhovni bog. O njegovu snažnu djelovanju i u kršćanskom razdoblju svjedoče napadi crkvenih otaca (Rose 1973; *Priape(i)a*: br. 55, 77, 89; Srejić & Cermanović-Kuzmanović

Slika 1. Salonitanski
Prijap sprijeda,
Arheološki muzej
u Splitu, inv. br.
AMS-B-12 (snimio: T.
Seser, 2013).

Slika 2. Salonitanski
Prijap zdesna,
Arheološki muzej
u Splitu, inv. br.
AMS-B-12 (snimio: T.
Seser, 2022).

Slika 3. Salonitanski
Prijap slijeva,
Arheološki muzej
u Splitu, inv. br.
AMS-B-12 (snimio: T.
Seser, 2022).

Slika 4. Salonitanski
Prijap straga,
Arheološki muzej
u Splitu, inv. br.
AMS-B-12 (snimio: T.
Seser, 2022).

1979; August. *De civ. D.*: I: 2, 14, 2; I: 6, 7, 1; I: 6, 9, 3; Wolf-Rüdiger 1997a: 1028, 1043; Stanković-Pešterac 2017: 29–31). Najčešće je prikazivan bradat, neuredan, prilično ružan, smiješan radije nego impresivan. To je dalo povoda mnogim duhovitim i opscenim poemama. U helenizmu se slavi u bukolskom pjesništvu, zbirke su mu posvetili pjesnici Sotad iz Maronije, autor *Prijapa* i Eufronije s Hersonesa koji je u *Prijapskim pjesmama* osmislio posebnu mjeru stiha posvećena Prijapu. Na tu su se tradiciju nadovezali rimski pjesnici 1. st. pr. i 1. st. po. Kr. kao Katul, Vergilije, Horacije, Tibul, Ovidije, Marcijal te pjesnik u *Carmina Priapeia* iliti *Prijapskim pjesmama* (Bricko et al. 1980: 103, 105, 108, 112, 114, 123, 127, 129, 130; Wolf-Rüdiger 1997a: 1029; Uden 2010: 191–193; Dolby 2014: 25–26). Upravo u *Carmina Priapeia*, u zbirci od osamdeset, u nekim izdanjima devedesetpet latinskih epigrama (*Priape(i)a*), anonimnog (Holzberg 2005), prema nekima više autora (Uden 2007: 8; 2010: 190, bilj. 3) 1. st. po. Kr. čitamo najdetaljnije opise boga Prijapa, uglavnom njim samim, od njegove moćne mladosti do nemoćne starosti (Favez 1973; Holzberg 2005). U tim se mahom opscenim epigramima Prijap uglavnom, ne bez čvrstog argumenta, razmeće veličinom svog spolovila te nepokolebljivom spremnošću i zastrašuje prijetećim upozorenjima višestrukom žestokom penetracijom onima koji bi neovlašteno ušli u njegov vrt ili pokušali ukrasti njegove proizvode (*Priape(i)a*: br. 10, 21, 24, 27, 90, 91). Svetišta sa skulpturom boga u obličju čovjeka su, poput stražila odnosno čuvara, bila smještena u vrtovima, a pretežno drvene skulpture boga (*Priape(i)a*: br. 9, 24, 44, 63, 85, 87, 88, 91, 93, 95) s izloženim velikim falusom u erekciji, njegovim atributom i oružjem (*Priape(i)a*: br. 8, 10, 17, 19, 27), a što se po potrebi mogao upotrijebiti kao toljaga protiv pljačkaša (*Priape(i)a*: br. 87), bile su crveno obojene čime se naglašavala njegova apotropejska uloga, seksualnost i promicala plodnost odnosno blagostanje (*Priape(i)a*: br. 73, 95; Srejić & Cermanović-Kuzmanović 1979; Wolf-Rüdiger 1997a: 1042). Na njegove su se skulpture često vješala prostački duhovita upozorenja, pjesmotvori što dobrim dijelom čine antologiju (*Priape(i)a*: br. 61). Ponekad mu je u ruci srp (*Priape(i)a*: br. 10, 29, 55, 90). Skulpture su mu, kako u Grčkoj tako i u Rimu, postavljane i uz puteve odnosno njihova sjecišta odakle je pokazivao put (*Anth. Gr.*: vol. V, knjiga 16. 162; *Priape(i)a*: br. 29; Overbeck and Overbeck, 2005, 122). Kako je riječ o minornom božanstvu „malih“ ljudi u pravilu su mu za žrtvu, kao nužnu rutinu za blagoslov zemlje i uvećanje uroda, prinosili cvijeće i plodove, manje krvne žrtve (*Priape(i)a*: br. 63, 88; Srejić & Cermanović-Kuzmanović 1979; Wolf-Rüdiger 1997a: 1043). Među životinjama koje su mu žrtvovane najpoznatiji je magarac, slijede prase, odojak, jarac, koza, ovan, janje i mladi bik, a od biljaka prinošeni su mu klasovi žita, sve vrste povrća i voća, posebno grožđe, jabuke, kruške, smokve i orasi. Osim toga, kao bogu ribara, težaka i vinogradara, prinošene su mu ribe, mlijeko i vino (Kasapoğlu 2018: 247, bilj. 115). Smatran je bogom nižeg ranga, a ipak su ga rimski carevi August, Kaligula, Domicijan, Trajan, Hadrijan, Antonin Pio, Marko Aurelije, Komod, Elagabal, Aleksandar Sever, Maksimin Tračanin, Gordijan III., Filip I., Decije i Trebonijan Gal, od 1. do 3. st. ovjekovječili na reversima svog novca (RPC Online: search Priapus). Osim u *Prijapskim pjesmama* u književnosti je Prijap inspirirao Petronija u *Satirikonu*

u kojem gnjevni bog proganja Enkolpija, koji ga je nečim nehotice uvrijedio. Enkolpije je traumatiziran sudjelovanjem u orgijama, a bog ga je kaznio i impotencijom (Petron. *Sat.*: 16–26, 128–130, 132–134, 136–140). *Satirikon* se drži mogućim svjedočanstvom orgijastičnog misterijskog Prijapovog kulta (Tommasi Moreschini 2006–2007: 121–122; Stanković-Pešterac 2017: 31–32). Osim toga sveti Augustin u djelu *O državi Božjoj* piše o svadbenom ritualu sjedanja mladenke na ogromni Prijapov ud (August. *De civ. D.*: I: 6, 9, 3).

Kameni je Prijap iz Salone moguće, među drugim skulpturama, bio smješten u vrtu rimske kuće ili taverne zbog plodnosti vrta ili za stvaranje ugodnog, pa i erotskog ozračja (Morvillez 2017: 55; Macaulay-Lewis 2017: 98; Myers 2017: 265, 269, 270, bilj. 85, 155); ovo uz napomenu da skulpture Prijapa, kao i drugih božanstava, nisu učestale u vrtnim postavima odnosno rijetko su arheološki potvrđene (Hartswick 2017: 341, 361, bilj. 2, sl. 13.17). Zanimljivo je da su najbrojnije skulpture u vrtovima herme (Hartswick 2017: 361). Najraniji su Prijapovi spomenici bili herme (Wolf-Rüdiger 1997a: 1042; Wolf-Rüdiger 1997b, 680, br. 6–9). Herme su, poznate od 6. st. pr. Kr., u pravilu itifalične, a uzdignuti se falus drži demokratskim simbolom pobjedničke muževnosti (Winkler 1990: 29–31, 34–41; Humphreys 2002: 107–108). Taj je rani prikaz Prijapa ostavio traga u kasnijim prikazima boga čvrsto skupljenih nogu odnosno u *lordoza A* i *anasyrma A* tipu (Wolf-Rüdiger 1997a: III: 1030–1031, IV: 1034–1035, 1042, 1044; Wolf-Rüdiger 1997b, 680–681, 685, br. 12–21, 68–75); kod *lordoza* tipa karakteristično je držanje boga savijenih leđa s naprijed isturenom zdjelicom da bi se naglasio uzdignuti falus odnosno njegova moć, a za *anasyrma* tip, poznat od ranohelenističkog doba, karakterističan je prikaz obnaženog falusa s voćem u zadignutim skutima što upečatljivo dočarava veliku Prijapovu plodonosnu moć i seksualnost. I u Petronijevom je *Satirikonu* na *Trimalhionovoj gozbi* poslužen majstorski izrađen Prijap od tijesta koji je *u prostranom krilu držao najrazličitije vrste voća i grožđe, onako kako je to već uviđeno u narodu* (Petron. *Sat.*: 60). Tom tipu pripada enonski Prijap koji čini dio mramorne kompozicije s Venerom Anzotikom vjerojatno importirane iz Rima u 1. st. po. Kr. odnosno u flavijevsko doba (Cambi 1980: 273–278, T. 1; 2002a: 126; 2002b: sl. 37; 2002c: 97–98, sl. 132; 2005: 69–70, sl. 97; 2014: 29, sl. 55; Jovanović 2013: kat. br. 28). Anzotika je bila liburnska boginja izjednačena s rimskom Venerom. Kako je Venera ikonografski odgovarala liburnskoj predodžbi Anzotike, tako je i Prijap moguće, barem djelomično odgovarao predodžbi nekog itifaličnog autohtonog božanstva poput sinkretiziranog Silvana Mesora ili Silvana Žeteoca iz Ridera (Rendić-Miočević 1955: 8, 15–17; Gunjača 1977: 180–181). Iz enonske nekropole potječe i brončana svjetiljka u obliku Prijapa (Medini 1968: 146–147, kat. br. 2, T. I. 2). Slijedi *anasyrma* tip B ili *Formello* tip Prijapa u kontrapostu (Wolf-Rüdiger 1997a: IV: 1035, 1042; Wolf-Rüdiger 1997b, 685–687, br. 76–90). Upravo njemu pripada salonitanski kameni Prijap od vapnenca kojeg zbog načina izradbe, slično bostonskom, datiramo u 2. – 1. pol. 3. st. po. Kr. držeći ga uspješnim djelom salonitanske radionice. Osim u vrtu salonitanski je Prijap mogao biti izložen i u svetištu (Wolf-Rüdiger 1997a: 1043). U Salonu je epigrafski potvrđeno Prijapovo svetište u kojem je vjerojatno bio ugrađen natpis o dogradnji njegova proširenja što ga je financirao Lucije

Kornelije Lupion, a datira se u 2. – 1. pol. 3. st. Budući je natpis nađen ugrađen u bedem drži se da se to dogodilo nakon razgradnje hrama, moguće na trasi izgradnje istočnog salonitanskog bedema (Mardešić 2000: 148; Demicheli 2020: 44–46, kat. br. 1, sl. 3). Osim toga poznat je još jedan salonitanski zavjetni natpis, na žrtveniku koji je Prijapu posvetila Sempronija Ursa (Demicheli 2020: 46, sl. 4). Istom tipu pripada i ulomak skulpture Prijapa od vapnenca iz Nadina (Giunio 2015). Spomenimo ovdje i rimske brončane salonitanske skulpturice Prijapa *anasyrma* tipa A odnosno B (Žanić-Protić 1988: kat. br. 39, 40, T. VI. 39, 40; Jovanović 2013: kat. br. 25) te jednu skulpturu herme s gornjim dijelom u obliku Prijapa falusa obnaženog zadignutom odjećom ili *anasyrma* tipa C s nepoznatog dalmatinskog nalazišta (Wolf-Rüdiger 1997a: IV: 1036; 1997b, 689, br. 92; Jovanović 2013: kat. br. 26). Iz rimske provincije Dalmacije, iz Flanone odnosno Plominske luke potječe još jedna brončana skulpturica Prijapa u obliku herme *lordoza* tipa (Girardi Jurkić 2005: 115, kat. br. 2.13.4), a poznata je i jedna brončana skulpturica Prijapa *anasyrma* tipa A iz Sanskog mosta (Busuladžić 2016: 148, 173, kat. br. 42, T. 13. 42). Te votivne skulpturice upućuju na postojanje rimskih kućnih svetišta bogova Lara ili lararija na navedenim dalmatinskim lokalitetima no, nažalost, nepoznate su nam uže odrednice nalaza. Iz Dalmacije potječe i nekoliko rimskih keramičkih svjetiljki što bacaju dodatno svjetlo na kult Prijapa kao zaštitnika pomoraca i ribara: riječ je o svjetilkama nađenim kod rta Škuljica na Krku (Dugonjić 2010: 219, sl. 22–24) što je analogna svjetiljci nađenoj kod rta Uljeva (Bekić 2020: 34–35, T. 15. 101–103) i pompejanskoj (Wolf-Rüdiger 1997a: V. C: 1036; 1997b, 688, br. 100) te o svjetiljci iz makarskog podmorja (Cambi 2002c: 197, sl. 304) i možda o onoj iz luke u Zatonu kod Enone (Glušćević 2019: 28–29, sl. 4). Svi se navedeni nalazi datiraju u rimsko carsko doba, u rasponu od 1. do 3. st. po. Kr. Osim toga dijelom su se sačuvale ritualne scene što uključuju kip Prijapa na korintskim posudama iz Salone odnosno Dalmacije 2. pol. 2. – 3. st. po. Kr. (Mardešić 2009: kat. br. 3 i 4, scena f). U inventarnoj knjizi gema odnosno I katalogu Arheološkog muzeja u Splitu, uočili smo pod inv. br. AMS-I-165 neobjavljenu salonitansku gemu od karneola s prikazom žene pognute u činu izlivanja žrtve na žrtvenik pred malim hramom u kojem je Prijap.

Ono što je svim prikazima Prijapa zajedničko jest veliki falus u erekciji. Zanimljivo je da je još u klasičnoj grčkoj umjetnosti kanoniziran mali falus dok se veliki propinje uglavnom u satiričkoj i bakičkoj domeni (Bryson 2009: 185–186). Takva polikletovska idealizacija, koju je sažeo Aristofan u *Oblacima* (Ar. *Nub.*: 1012–1014), poništava eventualnu tjeskobu koja bi u protivnom mogla nastati između gledateljeva osjećaja za vlastiti spol i ideal (Bryson 2009: 185–186).

Budući da je kameni salonitanski Prijap nađen kod amfiteatra, pretpostavljamo pretpostavljamo da je resio neki vrt u zapadnom dijelu grada premda ne isključujemo mogućnost o kulturnoj skulpturi postavljenoj u hramu samog boga; ovo uz napomenu o pretpostavljenom postojanju Prijapovog hrama s dograđenim proširenjem u istočnom dijelu Salone, o čemu svjedoči natpis Lucija Kornelija Lupiona u jednom trenutku uzidan u gradske bedeme. Kako bilo, skulptura i rečeni natpis odnosno proširenje postojećeg hrama datiraju

se istovremeno, premda široko, u 2. – 1. pol. 3. st. po Kr. Salonitanski je Prijap rimska imitacija helenističkog *anasyrma* tipa s voćem u zadignutim skutima, kojem pripadaju i dalmatinski spomenici Prijapa iz enonske mramorne kultne kompozicije s Venerom Anzotikom, nadinski ulomak od vapnenca te dvije votivne brončane skulpturice toga boga iz Salone i jedna iz Sanskog Mosta. I drugi se dalmatinski nalazi vezani uz Prijapov kult datiraju u razdoblje 1. – 3. st. svjedočeći, držimo, osiguranje blagostanja u vrijeme principata, kako na kopnu tako i na moru.

KRATICE

LIMC

Lexicon iconographicum mythologiae classicae, Zürich, München, Düsseldorf.

RPC Online

J. Mairat, C. Howgego, and V. Heuchert, *Roman Provincial Coinage Online*: <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk> (Oxford, 2005-)

IZVORI

Anth. Gr.

Anthologia Graeca = The Greek Anthology. with an English Translation by. W. R. Paton, London, 1927. Available at: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Anth.+Gr.+16.261&fromdoc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0476>.

Ar. Nub.

Aristofan, *Oblaci. Grčki tekst uredio Dubravko Škiljan. Preveo, uvod napisao i komentar i dodatke sastavio Mladen Škiljan*, Zagreb, 2005.

August. De civ. D.

Aurelius Augustinus, *O državi Božjoj = De civitate Dei*. Zagreb, 1995.

Petron. Sat.

Petronije Arbitr, *Satirikon ili Vragolaste pripovijesti = Petronii Arbitri Satyricon, Prijevod i popratni tekstovi Antun Branko Kalinić*, Zagreb, 1986.

Priape(i)a

L.C. Smithers & S.R.F. Burton, *Priapeia sive diversorum poetarum in Priapum lusus or Sportive Epigrams on Priapus by divers poets in English verse and prose, translation by Leonard C. Smithers and Sir Richard Francis Burton*, 1890, Scanned at www.sacred-texts.com, December, 2000. Available at: http://www.artandpopularculture.com/Priapeia_translation_by_Leonard_C_Smithers_and_Sir_Richard_Burton#Full_text_from_an_old_sacredtexts.com_version.5B1.5D.

LITERATURA

Bašić 2018

Ž. Bašić, *Prošlost dalmatinskog vinarstva. Prilozi za povijest vinogradarstva, vinarstva i vinarskih zadruga Hrvatske*, Split, 2018.

Bekić 2020

L. Bekić, *Brodolomi kod rta Uljeva. Rimski brodolomi kod rta Uljeva blizu Ližnjana, Hrvatska. Podvodna arheološka istraživanja 2012. - 2016. The shipwrecks at Cape Uljeva. Roman shipwrecks at Cape Uljeva near Ližnjan, Croatia. Underwater Archaeological Research 2012 - 2016.*, Zadar, 2020.

Bricko et al. 1980

M. Bricko, D. Salopek, Z. Šešelj, D. Škiljan, "Antički pjesnici", *Latina et Graeca* 15, Zagreb 1980, 99-130.

Bryson 2009

N. Bryson, "Géricault i "muškost"", in: K. Purgar (ed.), *Vizualni studiji. Umjetnost i mediji u doba slikovnog obrata*, Zagreb, 2009, 181-204.

Busuladžić 2016

A. Busuladžić, "Predmeti i prikazi erotskog sadržaja iz antičke zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine", *Godišnjak. Centar za balkanološka ispitivanja/Jahrbuch. Zentrum für Balkanforshungen* 45, 127–203.

Cambi 1980

N. Cambi, "Enonska Venera Anzotika", *Diadora* 9, Zadar, 1980, 273–288.

Cambi 2002a

N. Cambi, "Kiparstvo", in: E. Marin (ed.), *Longae Salonae I*, Split, 2002, 115–174.

Cambi 2002b

N. Cambi, "Kiparstvo", in: E. Marin (ed.), *Longae Salonae II*, Split, 2002, 44–98.

Cambi 2002c

N. Cambi, *Antika*, Zagreb, 2002.

Cambi 2005

N. Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije = The Sculpture of the Roman Province of Dalmatia*, Split, 2005.

Cambi 2014

N. Cambi, "Roman Sculpture from Illyricum (Dalmatia and Istria). Import and Local Production. A Survey", in: I. Koncani Uhač (ed.), *Akti XII. Međunarodnog kolokvija o rimskoj umjetnosti. Datiranje kamenih spomenika i kriterij za određivanje kronologije*, Pula, 23. – 28. V. 2011, Pula, 14–39.

Demicheli 2020

D. Demicheli, "Epigrafski spoliji iz Zvonimirove ulice u Solinu", *Tusculum* 13, Solin, 2020, 41–62.

Dolby 2014

K. Dolby, *Golicava povijest svijeta*, Zagreb, 2014.

Dugonjić 2010

P. Dugonjić, "Rezultati rekognosciranja podmorskih pozicija na području Kvarnera 2008. i 2009. godine = Results of Reconnaissance of Undersea Site sin the Kvarner Territory in 2008 and 2009," *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 26, 211–225.

Favez 1973

C. Favez, "Priape(i)a", in: N.G.L. Hammond & H.H. Scullard (ed.), *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1973, 875–876.

Giunio 2015

K.A. Giunio, *Ars amatoria. Ljubav i erotika u starom Rimu = Ars Amatoria – Love and Erotica in ancient Rome*, Zadar 2015, kat. br. 33.

Girardi-Jurkić 2005

V. Girardi Jurkić, *Duhovna kultura antičke Istre*, Zagreb, 2005.

Glušćević 2019

S. Glušćević, "Općenito o svjetiljkama iz rimske luke u Zatonu s posebnim obzirom na svjetiljke istočnomediteranskog podrijetla = Generally about lamps from the Roman port in the Zaton with special consideration on lamps eastern mediterranean origin", *Nova Antička Duklja* 10, Podgorica, 2019, 21–79.

Gunjača 1977

Z. Gunjača, "Reljef Silvana Messoro iz Ridera", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 70–71, Split, 1977, 177–186.

Hartswick 2017

K. S. Hartswick, "Sculpture in Ancient Roman Gardens", in: W. F. Jashemski, K. L. Gleason, K. J. Hartswick, A-A. Malek (eds.), *Gardens of the Roman Empire*, Cambridge, 2017, 341–365.

Holzberg 2005

N. Holzberg, "Impotence? It happened to the best of them! A Linear Reading of the Corpus Priapeorum", *Hermes* 133(3), Stuttgart, 2005, 368–381.

Humphreys 2002

S.C. Humphreys, "Od poruge do smrti: istraživanje politike i antička muška tijela", *Treća* 1. 4, Zagreb, 2002, 104–120.

Jovanović 2013

J. Jovanović, *Figurae Veneris*, Split, 2013.

Kasapoğlu 2018

H. Kasapoğlu, "Parion Theater Terracotta Figurines", in: C. Başaran, C. & H.E. Ergürer (eds) *Parion Studies I. Roman Theater of Parion Excavations. Architecture and Finds from 2006-2015 Campaigns*, Çanakkale, 2018, 237–276.

Macaulay-Lewis 2017

E. Macaulay-Lewis, "The Archaeology of Gardens in the Roman Villa", in: W.F. Jashemski, K.L. Gleason, K.J. Hartswick, A-A. Malek (eds.), *Gardens of the Roman Empire*, Cambridge, 2017, 87–120.

Mardešić 2000

J. Mardešić, "Istočni trakt gradskih zidina Salone", *Opuscula archaeologica: Sportula dissertationum Marino Zaninović dicata* 23–24, Zagreb, 2000, 143–153.

Mardešić 2009

J. Mardešić, "Neki oblici istočnomediterranske reljefne keramike iz Arheološkoga muzeja u Splitu. Some Forms of Eastern Mediterranean Relief Ware from the Archaeological Museum in Split", *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 102, Split, 2009, 93–108.

Medini 1968

J. Medini, "Rimska brončana plastika u Arheološkom muzeju u Zadru", *Diadora* 4, Zadar, 1968, 143–181.

Morvillez 2017

E. Morvillez, "The Garden in the Domus", in: W.F. Jashemski, K.L. Gleason, K.J. Hartswick, A-A. Malek (eds.), *Gardens of the Roman Empire*, Cambridge, 2017, 17–72.

Myers 2017

K. S. Myers, "Representations of Gardens in Roman Literature", in: W.F. Jashemski, K.L. Gleason, K.J. Hartswick, A-A. Malek (eds.), *Gardens of the Roman Empire*, Cambridge, 2017, 58–277.

Overbeck & Overbeck 2005

B. Overbeck & M. Overbeck, *Dionysus and His World. The Fascination of Precious Gems*, Athens, 2005.

Rendić-Miočević 1955

D. Rendić-Miočević, "Ilirske pretstave Silvana na kulturnim slikama s područja Dalmata", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* 10, Sarajevo, 1955, 5–40.

Rose 1973

H. J. Rose, "Priapus", in: N.G.L. Hammond & H.H. Scullard (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1973.

Srejšović & Cermanović-Kuzmanović 1979

D. Srejšović & A. Cermanović-Kuzmanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Beograd, 1979.

Stanković-Pešterac 2017

T. R. Stanković-Pešterac, "Priapus – Scattered Finds of a Complex Deity", *Rad Muzeja Vojvodine* 59, Novi Sad, 2017, 23–44.

Tommasi Moreschini 2006-2007

C. O. Tommasi Moreschini, "Orge e orgiasmo rituale nel mondo antico, alcune note", *Kervan – Rivista Internazionale di studii afroasiatici* 4/5, Torino, luglio 2006 – gennaio 2007, 113–129.

Uden 2007

J. Uden, "Impersonating Priapus", *The American Journal of Philology* 128, Baltimore, 2007, 1–26.

Uden 2010

J. Uden, "The Vanishing Gardens of Priapus", *Harvard Studies in Classical Philology* 105, Cambridge, 2010, 189–219.

Žanić-Protić 1988

J. Žanić-Protić, "Antička brončana plastika iz Arheološkog muzeja u Splitu I", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 81, Split, 1988, 21–32.

Winkler 1990

J. J. Winkler, "Phallos Politikos: Representing the Body Politic in Athens", *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 2.1, Durham NC, 1990, 29–45.

Wolf-Rüdiger 1997a

M. Wolf-Rüdiger, "Priapos", in: *Thespiades – Zodiacus: et supplementum Abila – Thersites*, LIMC VIII.1, Zürich, Düsseldorf, 1997, 1028–1044.

Wolf-Rüdiger 1997b

M. Wolf-Rüdiger, "Priapos", in: *Thespiades – Zodiacus: et supplementum Abila – Thersites*, LIMC VIII.2, Zürich, Düsseldorf, 1997, 680–694.